

visa dormientium sive in extasi cernentium res incorporeales, habentes tamen similitudinem corporum. Nam et ipse homo cum spiritu, non corpore, sit in talibus visis, ita se tamen tunc similem suo corpori videt, ut discernere omnino non possit. At vero gehenna illa, quod etiam stagnum ignis et sulphuris dictum est, corporeus ignis erit, et cruciabit corpora damnatorum¹, aut et hominum et dæmonum, solida hominum, aëria dæmonum; aut tantum hominum corpora cum spiritibus, dæmones autem spiritus sine corporibus, hærentes sumendo pœnam, non impertiendo vitam corporalibus ignibus. Unus quippe utrisque ignis erit², sicut Veritas dixit.

CAPUT XI.

An hoc ratio justitiæ habeat, ut non sint extensiora pœnarum tempora, quam fuerint peccatorum.

Sic autem quidam eorum, contra quos defendimus Civitatem Dei, injustum putant, ut pro peccatis quamlibet magnis, parvo scilicet tempore perpetratis, pœna quisque damnetur æterna; quasi ullius id unquam justitiæ legis attendat, ut tanta mora temporis quisque puniatur, quanta mora temporis unde puniretur admisit. Octo genera pœnarum in legibus esse scribit Tullius, damnium, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exilium, mortem, servitatem. Quid horum est quod in breve tempus pro cujusque peccati celeritate coarctetur, ut tanta vindicetur morula, quanta deprehenditur perpetratum, nisi forte talio? Id enim agit, ut hoc patiaturs quisque

¹ Apoc. xx, 9. — ² Matth. xxy, 41.

quod fecit. Unde illud est Legis: « Oculum pro oculo, » dentem pro dente¹. » Fieri enim potest, ut tam brevi tempore quisque amittat oculum severitate vindictæ, quam tulit ipse alteri improbitate peccati. Porro autem si alienæ fœminæ osculum infixum, rationis sit verberè vindicare, nonne qui illud puncto temporis fecerit, incomparabili horarum spatio verberatur, et suavitas voluptatis exiguæ diuturno dolore punitur? Quid, in vinculis numquid tandiu quisque judicandus esse debere, quandiu fecit unde meruit alligari; cum justissime annosas pœnas servus in compedibus pendat, qui verbo aut ictu celerrime transeunte vel lacessivit dominum, vel plagavit? Jamvero damnium, ignominia, exilium, servitus, cum plerumque sic infliguntur, ut nulla venia relaxentur, nonne pro hujus vitæ modo similia pœnis videntur æternis? Ideo quippe æterna esse non possunt, quia nec ipsa vita, quæ his plectitur, porrigitur in æternum: et tamen peccata, quæ vindicantur longissimi temporis pœnis, brevissimo tempore perpetrantur; nec quisquam extitit qui censeret tam cito nocentium finienda esse tormenta, quam cito factum est vel homicidium, vel adulterium, vel sacrilegium, vel quodlibet aliud scelus, non temporis longitudine, sed iniquitatis et impietatis magnitudine metiendum. Qui vero pro aliquo grandi crimine morte mulctatur, numquid mora qua occiditur, quæ perbrevis est, ejus supplicium leges aestimant, et non quod eum in sempiternum auferunt de societate viventium? Quod est autem de ista Civitate mortali homines supplicio primæ mortis, hoc est de Civitate illa immortalis homines supplicio secundæ mortis auferre. Sicut enim non efficiunt leges hujus Civitatis, ut in eam quisque revocetur occisus; sic nec illius, ut in vitam revocetur æternam, se-

¹ Exod. 21, 24.

cunda morte damnatus. Quomodo ergo verum est, in-
quiunt, quod ait Christus vester : « In qua mensura
» mensi fueritis, in ea remetietur vobis ¹, » si temporale
peccatum supplicio punitur æterno? Nec attendunt, non
propter æquale temporis spatium, sed propter vicissitu-
dinem mali ², id est, ut qui mala fecerit, mala patiatur,
eamdem dictam fuisse mensuram. Quamvis hoc in ea re pro-
prie possit accipi, de qua Dominus cum hoc diceret, lo-
quebatur, id est, de judiciis et condemnationibus. Proinde
qui iudicat et condemnat injuste, si iudicatur et con-
demnatur juste, in eadem mensura recipit, quamvis non
hoc quod dedit. Iudicio enim fecit, iudicio patitur :
quamvis fecerit damnatione quod iniquum est, patiatur
damnatione quod justum est.

CAPUT XII.

*De magnitudine prævaricationis primæ, ob quam
æterna pœna omnibus debeat, qui extra gra-
tiam fuerint Salvatoris.*

SED pœna æterna ideo dura et injusta sensibus vide-
tur humanis, quia in hac infirmitate moribundorum sen-
suum deest ille sensus altissimæ purissimæque sapientiæ,
quo sentiri possit quantum nefas in illa prima prævarica-
tione commissum sit. Quanto enim magis homo frueba-
tur Deo, tanto majore impietate dereliquit Deum, et fac-
tus est malo dignus æterno, qui hoc in se peremit bonum,
quod esse posset æternum. Hinc est universa generis hu-
mani massa damnata : quoniam qui hoc primitus admisit,

¹ Luc. VI, 38. — ² Vide Ep. cu. ad Deogratias, q. 4.

cum ea quæ in illo fuerat radicata sua stirpe punitus
est, ut nullus ab hoc justo debitoque supplicio, nisi mi-
sericordia et indebita gratia liberetur; atque ita disper-
tiatur genus humanum, ut in quibusdam demonstretur
quid valeat misericors gratia, in cæteris quid justa vindic-
ta. Neque enim utrumque demonstraretur in omnibus :
quia si omnes remaneret in pœnis justæ damnationis,
in nullo appareret misericors gratia redimentis : rursus
si omnes a tenebris transferrentur in lucem, in nullo
appareret severitas ultionis. In qua propterea multo plu-
res quam in illa sunt, ut sic ostendatur quid omnibus de-
beretur. Quod si omnibus redderetur, justitiam vindic-
antis juste nemo reprehenderet : quia vero tam multi
exinde liberantur, est unde agantur maximæ gratiæ gra-
tuito muneri liberantis.

CAPUT XIII.

*Contra opinionem eorum, qui putant criminosis
supplicia post mortem causa purgationis adhi-
beri.*

PLATONICI quidem, quamvis impunita nulla velint esse
peccata, tamen omnes pœnas emendationi adhiberi pu-
tant, vel humanis inflictas legibus, vel divinis, sive in
hac vita, sive post mortem, si aut parcatur hic cuique,
aut ita plectatur ut hic non corrigatur. Hinc est Maronis
illa sententia, ubi cum dixisset de terrenis corporibus mô-
ribundisque membris, quod animæ

Hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, nec aras
Suspiciunt, clausæ tenebris et carcere cæco ¹ :

¹ Virg. Æneid. VI.

secutus adjunxit, atque ait:

Quin et supremo cum lumine vita reliquit:

id est, cum die novissimo reliquit eas ista vita.

Non tamen (inquit) omne malum miseris, nec funditus omnes

Corporæ excedunt pestes, penitusque necesse est

Multa diu concreta modis inolescere miris.

Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum

Supplicia expendunt: aliæ panduntur inanes

Suspensæ ad ventos, aliis sub gurgite vasto

Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni¹.

Qui hoc opinantur, nullas pœnas nisi purgatorias volunt esse post mortem, ut quoniam terris superiora sunt elementa, aqua, aër, ignis, ex aliquo istorum mundetur per expiatorias pœnas, quod terrena contagione contractum est. Aër quippe accipitur in eo quod ait: « Suspensæ » ad ventos. » Aqua in eo quod ait: « Sub gurgite vasto. » Ignis autem suo nomine expressus est, cum dixit: « Aut » exuritur igni. » Nos vero etiam in hac quidem mortali vita esse quasdam pœnas purgatorias confitemur, non quibus affliguntur, quorum vita vel non inde fit melior, vel potius inde fit pejor; sed illis sunt purgatoriæ, qui eis coërciti corriguntur. Cæteræ omnes pœnæ, sive temporariæ, sive sempiternæ, sicut unusquisque divina providentia tractandus est, inferuntur, vel pro peccatis sive præteritis, sive in quibus adhuc vivit ille qui plectitur, vel pro exercendis declarandisque virtutibus, per homines et Angelos seu bonos seu malos. Nam et si quisquam mali aliquid alterius improbitate vel errore patiat, peccat quidem homo, qui vel ignorantia, vel injustitia cuiquam mali aliquid facit: sed non peccat Deus, qui justo, quamvis occulto, iudicio fieri sinit. Sed temporarias pœnas alii in hac vita tantum, alii post mortem, alii et nunc et tunc, verumta-

¹ Virg. Æneid. vi.

men ante iudicium illud severissimum novissimumque patiuntur. Non autem omnes veniunt in sempiternas pœnas, quæ post illud iudicium sunt futuræ qui post mortem sustinent temporales. Nam quibusdam, quod in isto non remittitur, remitti in futuro sæculo², id est, ne futuri sæculi æterno supplicio puniantur, jam supra diximus.

CAPUT XIV.

De pœnis temporalibus istius vitæ, quibus subjecta est humana conditio.

RARISSIMI sunt autem qui nullas in hac vita, sed tantum post eam pœnas luunt. Fuisse tamen aliquos, qui usque ad decrepitam senectutem ne levissimam quidem febriculam senserint, quietamque duxerint vitam, ipsi et novimus et audivimus: quanquam vita ipsa mortalium tota pœna sit, quia tota tentatio est, sicut sacræ Litteræ personant, ubi scriptum est: « Numquid non tentatio est » vita humana super terram²? » Non enim parva pœna est ipsa insipientia, vel imperitia, quæ usque adeo fugienda merito iudicatur, ut per pœnas doloribus plenas pueri cogantur quæque artificia vel litteras discere: ipsumque discere, ad quod pœnis adiguntur, tam pœnale est eis, ut nonnunquam ipsas pœnas per quas compelluntur discere, malint ferre, quam discere. Quis autem non exhorreat, et mori eligat; si ei proponatur, aut mors perpetianda, aut rursus infantia? Quæ quidem quod non a risu, sed a fletu orditur hanc lucem, quid malorum ingressa sit, nesciens prophetat quodam modo. Solum,

¹ Matth. xii, 32. — ² Job. vii, 1.

quando natus est, ferunt risisse Zoroastrem¹, nec ei boni aliquid monstrosus risus ille portendit. Nam magicarum artium fuisse perhibetur inventor: quæ quidem illi nec ad præsentis vitæ vanam felicitatem contra suos inimicos prodesse potuerunt. A Nino quippe rege Assyriorum, cum esset ipse Bactrianorum, bello superatus est. Prorsus quod scriptum est: « Grave jugum super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulturæ in matrem omnium², » usque adeo impleri necesse est, ut ipsi parvuli per lavacrum regenerationis ab originalis peccati, quo solo tenebantur, vinculo jam soluti, mala multa patientes, nonnulli et incursus spirituum malignorum aliquando patiantur. Quæ quidem passio absit ut eis obsit, si hanc vitam in illa ætate etiam ipsa passione ingravescente et animam de corpore excludente finierint.

CAPUT XV.

Quod omne opus gratiæ Dei eruentis nos de profunditate veteris mali, ad futuri sæculi pertineat novitatem.

VERUMTAMEN in gravi jugo quod positum est super filios Adam, a die exitus de ventre matris eorum usque in diem sepulturæ in matrem omnium, etiam hoc malum mirabile reperitur, ut sobrii simus, atque intelligamus hanc vitam de peccato illo nimis nefario, quod in paradiso perpetratum est, factam nobis esse poenalem, totumque quod nobiscum agitur per Testamentum Novum, non pertinere nisi ad novi sæculi hæreditatem novam, ut hic pignore ac-

¹ Plia. lib. vii, c. 16. — ² Eccli. xl, 1.

cepto, illud ejus hoc pignus est suo tempore consequamur: nunc autem ambulemus in spe⁴ et proficientes de die in diem, spiritu facta carnis mortificemus. « Novit enim Dominus qui sunt ejus²: » et « Quotquot Spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei³, » sed gratia, non natura. Unicus enim natura Dei Filius, propter nos misericordia factus est filius hominis, ut nos natura filii hominis, filii Dei per illum gratia fieremus. Manens quippe ille immutabilis, naturam nostram in qua nos susciperet, suscepit a nobis; et tenax Divinitatis suæ, nostræ infirmitatis participans factus est: ut nos in melius commutati, quod peccatores mortalesque sumus, ejus immortalis et justiciæ participatione amittamus, et quod in natura nostra bonum fecit, impletum summo bono in ejus naturæ bonitate servemus. Sicut enim per unum hominem peccantem in hoc tam grave malum devenimus: ita per unum hominem eundemque Deum justificantem ad illud bonum tam sublime veniemus⁴. Nec quisquam se debet ab isto ad illum transisse confidere, nisi cum ibi fuerit, ubi tentatio nulla erit: nisi pacem tenuerit, quam belli hujus, in quo caro concupiscit adversus spiritum et spiritus adversus carnem⁵, multis et variis certaminibus quaerit. Hoc autem bellum nunquam ullum esset, si natura humana per liberum arbitrium in rectitudine, in qua facta est, perstitisset. Nunc vero quæ pacem felix cum Deo habere noluit, secum pugnat infelix, et cum sit hoc malum miserabile, melius est tamen quam priora vitæ hujus. Melius confligitur quippe cum vitiis, quam cum sine ulla conflictione dominantur. Melius est, inquam, bellum cum spe æternæ pacis, quam sine ulla liberationis cogitatione captivitas. Cupimus quidem etiam hoc bello carere, et ad capessendam ordinatissimam pa-

¹ Rom. vii, 13. — ² 2 Tim. ii, 19. — ³ Rom. viii, 14. — ⁴ Id. v, 12. — ⁵ Gal. v, 17.

cem, ubi firmissima stabilitate potioribus, inferiora subdantur, igne divini amoris accendimur. Sed si (quod absit) illius tanti boni spes nulla esset, malle debuimus in hujus conflictationis molestia remanere, quam vitiis in nos dominationem non eis resistendo permittere.

CAPUT XVI.

Sub quibus gratiæ legibus omnes regenerantium habeantur ætates.

VERUM tanta est Dei misericordia in vasa misericordiæ quæ preparavit in gloriam¹, ut etiam prima hominis ætas, id est, infantia, quæ sine ullo renisu subjacet carni, et secunda quæ pueritia nuncupatur, ubi nondum ratio suscepit hanc pugnam, et fere sub omnibus vitiosis delectationibus jacet, quia licet jam fari valeat, et ideo infantiam transisse videatur, nondum in ea est præcepti capax infirmitas mentis; si sacramenta Mediatoris acceperit, etiamsi hanc in eis annis vitam finiat, translata scilicet a potestate tenebrarum in regnum Christi, non solum pœnis non præparetur æternis, sed ne ulla quidem post mortem purgatoria tormenta patiatur. Sufficit enim sola spiritalis regeneratio, ne post mortem obsit quod carnalis generatio cum morte contrahit. Cum autem ventum fuerit ad ætatem, quæ præceptum jam capit, et subdi potest legis imperio, suscipiendum est bellum contra vitia, et gerendum acriter, ne ad damnabilia peccata perducatur. Et si quidem nondum victoriarum consuetudine roborata sunt, facilius vincuntur et cedunt: si autem vincere atque imperare consueverunt,

¹ Rom. ix, 23.

laboriosa difficultate superantur. Neque id fit veraciter atque sinceriter, nisi veræ delectatione justitiæ: hæc est autem in fide Christi. Nam si lex jubens adsit, et spiritus juvans desit, per ipsam prohibitionem desiderio crescente atque vincente peccati, etiam reatus prævaricationis accedit. Nonnunquam sane apertissima vitia aliis vitiis vincuntur occultis, quæ putantur esse virtutes, in quibus regnat superbia et quædam sibi placendi altitudo ruinosæ. Tunc itaque victa vitia deputanda sunt, cum Dei amore vincuntur, quem nisi Deus ipse non donat, nec aliter nisi per Mediatorem Dei et hominum hominem Jesum Christum, qui factus est particeps mortalitatis nostræ, ut nos participes faceret Divinitatis suæ. Paucissimi autem sunt tantæ felicitatis, ut ab ipsa ineunte adolescentia nulla damnabilia peccata committant, vel in flagitiis, vel in facinoribus, vel in nefariæ cujusquam impietatis errore, sed magna spiritus largitate opprimant, quidquid eis posset carnali delectatione dominari. Plurimi vero, præcepto legis accepto, cum prius victi fuerint prævalentibus vitiis et prævaricatores ejus effecti, tunc ad gratiam confugiunt adjuvantem, qua fiant et amarius pœnitendo, et vehementius pugnando, prius Deo subdita, atque ita carni præposita mente victores. Quisquis igitur cupit pœnas evadere sempiternas, non solum baptizetur, verumetiam justificetur in Christo, ac sic vere transeat a diabolo ad Christum. Purgatorias autem pœnas nullas futuras opinetur, nisi ante illud ultimum tremendumque iudicium. Nequaquam tamen negandum est etiam ipsum æternum ignem pro diversitate meritorum quamvis malorum aliis leviolem, aliis futurum esse graviolem, sive ipsius vis atque ardor pro pœna digna cujusque varietur, sive ipse æqualiter ardeat, sed non æquali molestia sentiatur.

CAPUT XVII.

De his qui putant nullorum hominum poenas in aeternum esse mansuras.

Nunc jam cum misericordibus nostris agendum esse video, et pacifice disputandum, qui vel omnibus illis hominibus, quos justissimus Judex dignos gehennae supplicio judicabit, vel quibusdam eorum nolunt credere poenam sempiternam futuram, sed post certi temporis metas pro cujusque peccati quantitate longioris sive brevioris eos inde existimant liberandos. Qua in re misericordior profecto fuit Origenes, qui et ipsum diabolum atque Angelos ejus post graviora pro meritis et diuturniora supplicia ex illis cruciatibus eruendos atque sociandos sanctis Angelis credidit. Sed illum et propter hoc, et propter alia nonnulla, et maxime propter alternantes sine cessatione beatitudines et miseras, et statutis saeculorum intervallis ab istis ad illas, atque ab illis ad istas itus ac reditus interminabiles, non immerito reprobavit Ecclesia: quia et hoc quod misericors videbatur amisit, faciendo sanctis veras miseras quibus poenas luerent, et falsas beatitudines in quibus verum ac securum, hoc est, sine timore certum sempiterni boni gaudium non haberent. Longe autem aliter istorum misericordia humano errat affectu, qui hominum illo judicio damnatorum miseras temporales, omnium vero qui vel citius vel tardius liberantur, aeternam felicitatem putant. Quae sententia si propterea bona et vera quia misericors est, tanto erit melior et verior quanto misericordior fuerit. Extendatur

ergo ac profundatur fons hujus misericordiae usque ad damnatos angelos, saltem post multa atque prolixa quantumlibet saecula liberandos. Cur usque ad universam naturam manat humanam, et cum ad angelicam ventum fuerit, mox arescit? Non audent tamen se ulterius miserando porrigere, et ad liberationem ipsius quoque diaboli pervenire. Verum si aliquis audet, vincit nempe istos, et tamen tanto invenitur errare deformius, et contra recta Dei verba perversius, quanto sibi videtur sentire clementius.

CAPUT XVIII.

De his qui novissimo judicio, propter intercessiones sanctorum, neminem hominum putant esse damnandum.

I. Sunt etiam, quales in colloctionibus nostris ipse sum expertus, qui cum venerari videantur Scripturas sanctas, moribus improbandi sunt; et agendo causam suam, multo majorem quam isti misericordiam Deo tribuunt erga humanum genus. Dicunt enim de malis et infidelibus hominibus divinitus quidem verum praedictum esse, quod digni sunt poena: sed cum ad iudicium ventum fuerit, misericordiam esse superaturam. Donabit enim eos, inquit, misericors Deus precibus et intercessionibus sanctorum suorum. Si enim orabant pro illis, quando eos patiebantur inimicos, quanto magis quando videbunt humiles supplicesque prostratos? Neque enim credendum est, aiunt, tunc amissuros sanctos viscera misericordiae, cum fuerit plenissimae ac perfectissimae sanc-

titatis, ut qui tunc orabant pro inimicis suis, quando et ipsi sine peccato non erant, tunc non orent pro supplicibus suis, quando nullum coeperint habere peccatum. Aut vero Deus tunc eos non exaudiet, tot et tales filios suos, quando in tanta eorum sanctitate nullum inveniet orationis impedimentum? Testimonium vero Psalmi, et illi quidem qui permittunt infideles atque impios homines saltem longo tempore cruciari, et postea de malis omnibus erui, sed magis isti pro se dicunt esse, ubi legitur: « Numquid obliviscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua miserationes suas? » Ira ejus est, inquit, ut omnes indigni beatitudine sempiterna, ipso judicante puniantur supplicio sempiterno. Sed si vel longum, vel prorsus ullum esse permiserit, profecto ut possit hoc fieri, continebit in ira sua miserationes suas, quod eum Psalmus dicit non esse facturum. Non enim ait: « Numquid diu continebit in ira sua miserationes suas? » sed quod prorsus non continebit, ostendit.

II. Sic ergo isti volunt iudicii Dei comminationem non esse mendacem, quamvis sit neminem damnaturus, quemadmodum ejus comminationem, qua dixit eversurum se esse Ninivem civitatem, mendacem non possumus dicere; et tamen non factum est, inquit, quod sine ulla conditione praedixit. Non enim ait: « Ninive evertetur, si non egerint poenitentiam, seque correxerint. » Sed hoc non addito praenuntiavit futuram eversionem illius civitatis! Quam comminationem propterea veracem putant, quia hoc praedixit Deus quod vere digni erant pati, quamvis hoc non esset ipse facturus. Nam et si poenitentibus pepercit, inquit, utique illos poenitentiam non ignorabat acturos, et tamen absolute ac definite eorum eversionem futuram esse praedixit. Hoc ergo erat, inquit, in veritate

¹ Psal. lxxvi, 10. — ² Jonæ iii, 4.

severitatis, quia id erant digni; sed in ratione miserationis non erat, quam non continuit in ira sua, ut ab ea poena supplicibus parceret, quam fuerat contumacibus comminatus. Si ergo tunc pepercit, aiunt, quando sanctum suum Prophetam fuerat parcendo contristaturus, quanto magis tunc miserabilibus supplicantibus parceret, quando ut pareat omnes sancti ejus orabunt? Sed hoc quod ipsi suis cordibus suspicantur, ideo putant Scripturas tacuisse divinas, ut multi se corrigant, vel prolixarum vel aeternarum timore poenarum, et sint qui possint orare pro eis, qui se non correxerint: nec tamen opinantur omni modo id eloquia divina tacuisse. Nam quo pertinet, inquit, quod scriptum est: « Quam multa multitudo dulcedinis tuae, Domine, quam abscondisti metuentibus te! » Nisi ut intelligamus propter timorem fuisse absconditam misericordiae divinae tam multam secretamque dulcedinem? Addunt etiam propterea dixisse Apostolum: « Conclusit enim Deus omnes in infidelitate, ut omnium misereatur², » quo significaret, quod ab illo nemo damnabitur. Nec isti tamen qui hoc sentiunt, hanc opinionem suam usque ad liberationem vel nullam damnationem diaboli atque angelorum ejus extendunt. Humana quippe circa solos homines moventur misericordia, et causam maxime agunt suam, per generalem in genus humanum quasi Dei miserationem impunitatem falsam suis perditis moribus pollicentes: ac per hoc superabunt eos in praedicanda Dei misericordia, qui hanc impunitatem etiam principi daemonum et ejus satellitibus pollicentur.

¹ Psal. xxx, 20. — ² Rom. xi, 32.